

ტამპამ ტეიდისა და დიდებულისა მოწამისა არჩილისი.
რომელი-სე იყო მეფე ქართლისამ

C171v

Q71v
m272 | და ვითარცა გარდაქდეს ამას შინა წელიწადნი ორმეოცდახათნი, კუალად მოვიდა ჭიჭინაუმ, ძე მოჰამადისი, მოაოქრა და შემუსრა ყოველი შენებული ქართლისათ, და მიჰმართა შესლვად კახეთად, რაოთამცა მოაოქრა და ყოვლითურთ უმკუდრო-ყო. და იყო შიში დიდი 5
M221r მეფეთა და | მთავართა და ყოვლისა ერისათ, და არა შემბლებელ იყვნეს წინააღმდეგმად, რამეთუ რაოთგან განერყუნა ქუეყნამ ესე ყრუსა, დალაცათუ გარდავლ[ეს] უამ[თა] მრავალ[თა] მშენებით, არღარა მოგებულ იყო კუალსა თჯესა.

არა წმიდამან არჩილ განიზრახა გონებასა თჯესა სიმწითა გულისა მისისათა, რაოთა მივიდეს და ნახოს, და ითხოვოს მისგან მშენებითა ქუეყნისათ და დაცვად შეურყევე-10
ლად ეკლესიათა და არადაპატიუებად დატევებისათჯეს სჯულისა. მინდობითა ღმრთისათა აღირჩია თავისა თჯესისა და სულისა დადებად საკსრად ქრისტეანეთა, აღდგა და მივიდა ჭიჭინაუმის თანა, რომელსა ეწოდა ასიმ. მან ცნა მისლვად მისი, მიეგება სიხარულითა და მოიკითხა დიდითა დიდებითა, და დაყვეს დღე იგი ერთობით; აქო სიკეთე მისი. შეუყუარდა სისრულე ჰასაკისა მისისად და უმეტესად შეუნიერებად პირისა მისისათ. 15
A131v
C172r

შემდგომად მცირედთა დღეთა იწყო სიტყუად ლიქნით, აღუთქუმიდა ნიჭითა და აწუევდა დატევებასა ქრისტეს სჯულისასა და მიქცევასა სარკინოზად. ხოლო წმიდამან არჩილ ყოვლადვე არა | თავს-იდვა სიცბილი მისი, და მტკიცითა გონებითა მიუგო და პრქუა: „ნუ იყოფინ, თუმცა დაუტევე ქრისტე ღმერთი ცხოველი, რომელი-იგი არს ღმერთი ჭუშმარიტი, რომელმან ქსნი-20
M221v სათჯეს ჩუენისა ქორცითა სიკუდილი დაითმინა. და უკუეთუ ვისმინო შენი, უწყოდე, რომელ მოვკუდე სიკუდილითა, რომლითა ვიტანჯებოდი საუკუნოდ, გარნა უკუეთუ შენ მომკლა,

1 წმინდის m. და – Q. არჩილისამ Q, არჩილისა m] A - ში ეწერა „არწილისი“, შემდეგ გაუსწორებიათ.
2 რომელი-ესე] რომელი C. ქართლისამ] ქართველთა Cm, ქართულთა M. 3 ვითარცა] ვითარ CMm. გარდაჭიდეს C, გარდაჭა m. ამას შინა – C. წელიწადი ორმოცდაათი A. 4 ჭიჭნომ A, ჭიჭუამ Mm, ჭიჭუმ Q. მოჰამედისი C, მოჰამადისი AQ, მოაჰმადისი M, მოაჰმდისი m. მოაოქროს m. ყოველი C. მოჰმართა C, მიმართა MQm. 5 შესულად Mm. და¹ – MQm. ყოველისა C. ყოველისა ერისად] ყოველისა ერსა ზედა A. 6 და³ – C. წინა-აღდგომად CA. 7 რაოთაგან] რომელთაგან Mm. გარდავლნა უამნი მრავალნი CAMQm. 8 არღარა ... თჯესა – A. 9 წმინდამან m. განიძრახა m] – C. თჯესა] მისსა C. სიმწითა გულისა მისისათა] სიმწისა გულისათა C, სიმწითა გონებისათა A. 10 რაოთა] რამეთუ M. ითხოოს C. და³ – m. 10-11 შეურყევლად M. 11 და – A. დატეობისათუის CA, დატევებათუის M. ღმრთისათა + არჩილ m. 12 არჩია Mm. თავის m. სულის M. საკსრად] საქმარად m. ქრისტიანეთა CAMMm, ქნა Q. აღდგა – A. მოვიდა Mm. 13 ჭიჭნაომს C, ჭიჭუაომს A, ჭიჭუნუმის Mm. მან] ხოლო მან ვითარ C. ასიმ. მან] ასიმან ვითარცა A. მისულა AMm. სიხარულით CAQ. და – C. 14 დიდითა დიდებითა] პატივითა დიდითა C. ერთობით] ერთად C. 15 ასაკისა CAMQm. და – A. უმეტეს A. 16 ეწყო Mm. ლიქნითa Q] – C. ~ ლიქნით სიტყუად A, სიტყუითა ლიქნითa m. აღუთქმიდა AQm. აწუევდა] აიძულებდა C. 17 დატეობასა A. მიქცევას] მიქცევად CA, მიიქც ეს M, მიიქცეს m. წმინდამან m. ყოლად C] – A. 18 პქუა CMm, რქუა A. თუმცა + ვისმინე სიტყუათა შენთა ანუმცა C, ვინმე სიტყუათა შენთა ვისმინე, ანუმცა A. 19 ცხოველი C] – Mm. 19-20 სინისათუის m. 20 რომელ] რომე A. 21 მოვკუდე] მვკუდე C. ვიტანჯებოდე AMQm. საუკუნოდ] უკუნისამდე A, C - ში ეწერა „საუკუნოს“, შემდეგ გადაუსწორებიათ და წერია: „საუკუნოდ“. უკუეთუ] თუ C.

წამება და წმიდისა არჩილისი

აღვდგე, ვითარცა ღმერთი ჩუენი, და ვიდიდო მის თანა.“ ესმა რა ესე ყოველი უსჯულოსა მას და იხილა სიმტკიცე მისი უქცეველი, დაუკურდა ფრიად, და უბრძანა შეაყრობად მისი და შეყენებად საპყრობილესა, რამთა ღონისძიებითა მიაქციოს იგი, რამეთუ არა უნდა სიკუდილი მისი სიშუენიერისათვეს ხატისა მისისა და | სიმაღლისათვეს | ჰასაკისა მისისა.

და ვითარ შეიყვანეს საპყრობილესა, | აკურთხევდა ღმერთსა და ითხოვდა შეწევნასა 5 მისმიერსა, რამთა მოწყალებითა მისითა ღირს იყოს მიმთხუევად და მკუდრ-ყოფად ნათელსა დაუსრულებელსა ყოველთა თანა წმიდათა, რომელთა სიკუდილითა უკუდავებად მოიგეს.

მაშინ უკუე წარმოდგა წინაშე ასიმისა მთავარი ერთი გარდაბანელი, მიქცეული სარკინოზად, რომლისა მამისძმად მოეკლა წარმართთა და მკლველნი მისნი განერინნეს მშკდობით პაპასა მისსა, ადარნასე მეფესა. ამისთვეს უკუე შურ-იგო გარდაბანელმან და 10 პრქეუა | ასიმს: „არა უწყი, თუ ვინ არს ესე არჩილ? ესე არს ძე სტეფანოზისი, ნათესავი დიდისა მეფისა ვახტანგისი, რომელი იყო ნათესავისაგან მირიანის, ძისა m274 ქასრესისა. და | ესე იყო მამისა თვესისა თანა, რაჟამს-იგი დაპფლვიდეს საგანძურსა სამეფოსა ქართლისადასა. და იგიცა იცის, რომელ პერაკლე მეფემან დაპფლა საგანძური C173r თვესი, რამეთუ პერაკლეცა უჩუენებდა, სადა-იგი პფლვიდეს.“ ესმა რად ესე | ასიმს, 15 მოუწოდა კუალად არჩილს და პრქეუა: „უწინ თუალ-გახუენ ქმნულკეთილობისა შენი-სათვეს, რამეთუ ფრიად ქმნულკეთილ ხარი. ხოლო აწ მითხრეს შენთვეს, რამეთუ შვილი ხარ დიდთა მეფეთა ხუასროვანთათ. არამედ აწ უფროსად განსდიდნე წინაშე ჩემსა, უკუეთუ ისმინო ჩემი და იყოს სამეფო შენი შენდავე და საგანძურიცა მამათა

1 ჩუენი] ჩემი A. ~ მის თანაცა ვიდიდო CAQ. ყოელი C] – m. უსჯულოს m. 2 უქცეველად C. მისი² – C. 3 შეყენებად] შეყუანება m. საპყრობილედ C. ღონისძიებით CA. იგი – A. რამეთუ bis Q. იგი, რამეთუ არა უნდა] და არა სთნდა C. არა უნდა] სთნდა A. უნდა] სთნდა Q 4 ხატისა] პირისა C. მისისა] მისსა m. სიმაღლისა m. ასაკისა AMQm. 5 შეიყვანეს] შეაყნეს A. საპყრობილესა m] + შინა C. აკურთხებდა m. შეწევნასა – MQm. 6 მისმიერსა] მისგაგან A. ღირს-ყოს CA, ღირს-მყოს MQm. ნათელსა + მას C. 7 ყოველთა თანა წმიდათა] წმიდათა მისთა თანა C. წმინდათა m რომელთა + ღმრთისათუის A. მოიგეს] მოვიგოთ A. 8 წარმოდგა] წარმოდგეს Qm, წარმოდგეს M. ასიმისასა C] ამისა A. 9 წარმართთა] წანართა CA. რომელსა (რომელსა M) მამისძმა მოეკლა წარმართი MQm. მკლელნი M, მკულელნი m. განერებს Mm. 10 პაპასა მისსა] პაპასა არჩილისასა (არჩილისასა A) CA. ადარნესე CAQ, ადრანასე m. შური იგო AMQm. გარდაბანელმან Q. 10-11 გარდაბანელმან და პრქეუა ასიმს] გარდაბანელმანმა დასიმს A. 11 პქეუა CMm. უწყი] აუწყა A. თუ – CA. ვინა m. არჩილი C. სტეფანოზის MQm. 12 ნათესავი + და MQm. მეფის A. ვახტანგისა m. ნათესავითგან m. მირიან C. 12-13 მირიანის, ძისა ქასრესისა] მირიან მეფისა, ქასრეს ძისა A. 13 ქასრესა C, ქასრესა MQ, ქასრესი m. და – m. რაჟამს-იგი] რაჟამსა A. საგანძურთა M, საგნძურთა Q. 13-14 საგანძურთა სამეფოსა (სამეფოთა A) ქართლისათა CA. 14 ქართლისა Q. რომელი A. ერაკლე CA, პერეკლე Q, პერეკლე m. მეფემან – C. 14-15 დაპფლნა (დაფლნა A) საგანძურნი თუისნი CA. 15 ერაკლეცა CA, პერეკლეცა MQm. უჩუენებდა] უშეენებდა A. სადა-იგი] სადა C, სადაცაA. დაპფლვიდა CA. ესე + ყოველი A. ასიმს] ამისთუის Mm. 16 ~ კუალად მოუწოდა A. პქეუა CMm, რქეუა A. უწინა C. ქმნილკეთილობისა A, ქმნილკეთილისა Mm, ქმნულკეთილობისა Q. 17 ფრიადცა A. ქმნულკეთილი C, ქმნილკეთილი MQm. ხარ CA. ხოლო – A. რამეთუ] ვითარმედ A. 18 შვილ A. ხუასროვანთა CA. უფროსად C, უფროს A. განსდიდნე C, განდიდნეს A. 19 და – CA. საგანძურნი C, საგანძურიცა m.

ლეონტი მროველი

შენთანი მიგანიჭე შენვე. პირველად მიჩურნენ საგანძურნი მეფეთა ბერძნთანი, მოიქეც სჯულ-
სა ჩემსა და იქმენ სარკინოზ და სპასალარ-გყო შენ ქუეყანასა ზედა ქართლისასა.“ მაშინ
M222v მიუგო წმიდამან არჩილ: „უწყოდე მტკიცედ, რამეთუ ვიყავ პასაკითა მცირე, ოდეს-იგი
განვლო ქუეყანად ესე ჰერაკლე მეფემან, ხოლო მამამან ჩემმან და მმამან დასხენეს ყოველნი
C173v საგანძურნი | მათნი ციხესა მას, სადათო-იგი შეიქცა ყრუ ამირად, და აწ აქუს იგი ბერძნთა. 5
სოლო მე არა დაუტეო უფალი ღმერთი ჩემი, არცა განვყიდო წარუგვალი იგი დიდებად
წარმავალისა ამისთვის.“ მიუგო და ჰრექვა ასიმ: „შენ უკუე იყავ დაცემასა მას აფხაზეთს შინა
A133r სარკინოზთასა?“ ჰრექვა წმიდამან | არჩილ: „მე ვიყავ მაშინ, რაუამს დასცნა იგინი ღმერთმან.“
m275 ჰრექვა ასიმ: „რომელმან ღმერთმან დასცნა სარკინოზნი?“ მიუგო წმიდამან არჩილ | და ჰრექვა:
Q72v „ღმერთმან ცხოველმან, რომელი არს შემოქმედი ცისა და ქუეყანისასა, რომელი-იგი მოვიდა 10
ზეცით ქუეყანად ქსნისათვის ნათესავისა კაცთადსა, და სიკუდილითა თუსითა აღგუადგინნა და
უკუდავებად მოგუანიჭა, მან უკუე დასცნა და დაამდაბლნა იგინი.“ მაშინ ჰრექვა ასიმ წმიდასა
არჩილს: „რომლისა ღმერთი მოკუდავი არს და სასოებად ცხოვრებისად მოკუდავისა მიმართ
აქუს, ჯერ-არს მისიცა სიკუდილი.“

და უბრძანა თვისა მოკუეთითა აღსრულებად წმიდისა არჩილისი, და არა ჰრიდა სიკეთესა 15
მისისა, არცა შეირცხვა დიდებისაგან წარჩინებულებისა მისისა. და განიყვანეს გარე და მოჰკ-
M223r კუეთეს თავი მისი მახულითა თოუესა მირკანისასა, რომელ არს მარტი*, და შეკვედრა სული
C174r თუსი კელთა | შინა დამბადებელისათა, აღირჩია სიკუდილი, უკუდავებისა მომატყუებელი,

1 მიგანიჭე CAMQ, მიგინიჭე m. შენვე] შენ ვიდრე C. პირველ C. ჩემსა – C. 2 და¹ – A. სპასალარ-გყო Q.
ზედა – A. ქართლისასა + და (და – A) მეფე და უფალ ერთა ზედა ქართლისათა CA. 3 მიუგო + და ჰქუა C,
რქუა A. წმინდამან m. ასაკით MM. ~ მცირე ვიყავ ასაკით CAQ. 4 ერაკლე CA, ჰერეკლე MQm. მმან M.
ჩემმან m. ~ მმამან და მმამან ჩემმან C. მმამან ჩემმან და მმამან] მან და მმამან ჩემმან A. ყოელნი C.
4-5 ყოველნი საგანძურნი მათნი] იგინი A. 5 მათნი – C. სადით-იგი MQm. ყრუ C, ყრუად Q. ყურუ ამირან M.
ამირაა] ამირან m. აქს M] + ციხე C. იგი – Q. 7 წარმავალისა] მსწრაფლწარმავალისა CA, წარმოვალისა MM.
ჰქუა CMm, რქუა A. ასიმ – C. აფხაზეთა] აფხასთასა m. 7-8 ~ სარკინოზთასა აფხაზეთს შინა CA.
7-8 „შინა სარკინოზთასა“ გვიანაა m-ში ჩამატებული. 8 ჰქუა¹ CMm, რქუა A. წმინდამან] წდენ m. 9 ჰქუა¹ CMm.
ჰრექვა ასიმ ... სარკინოზნი – A. იგინი] იგი Q. წმიდამან] წდენ m. არჩილ – A. ჰქუა² CMm, რქუა A] + მას CA.
10 ცხოველმან Cm. რომელ CMm. შემოქმედი m. ცისა] ცათა CA. ქუეყანისად + და CAQ. რომელი-იგი
+ არს და A. 11 ქუეყანად – MM. ნათესავისა კაცთადსა] ჩუენისა C. კაცთადსა + მოვიდა Q. სიკუდილითა m.
თუსითა] თუსითა M. 12 დამდაბლნა m. ჰქუა CMm, რქუა A. წმინდასა m. 13 რომლისა] რომელი A. ღმერთი]
ღმრთისა C] + უკუმ Q. ცხორქისა CAM. 14 აქუს] არს C, გაქუს MQ, გვაქს m. სკუდილი M. 15 უბრძანა
+ მტარვალთა C. მოკუეთი m. თავისა მოკუეთითა აღსრულება] თავისა მოკუეთა C, თავისა მოკუეთა და
აღსრულება A. წმინდისა m. არჩილისა AQ. 16 წარჩინებულობისა C. და¹ – CMQm. განიყვანეს] გარიყვანეს C.
მოჰკუეთს თავი] წარჰკუეთს წმიდა თავი C. 17 მისი მახულითა – A. მახულითა – C. თუესა CAMm, თუესა Q.
მირკანისსა M, მირჰკნისსა Q, მირკინისსა m] მარვანისსა A. რომელ არს მარტი] მარტსა C.
შეკვედრა AM, შევეჰდრად Q, შეუედრა m. 18 თუსი] მისი C. შინა – C, M-ში ეწერა „შენა“, შემდეგ გადასწორებულია
და წერია: „შინა“. დამბადებელისასა C. 17-18 სული თუსი კელთა შინა დამბადებელისათა] სული დამბადებელისა
თუისსა A. 18 აღარჩია MM] Q-ში ეწერა „არჩილ“, შემდეგ ტექსტისავე ხელით „დი“ ზევიდან ჩამატებულია და
იკითხება: „არლიჩილ“.

* Q-ში მინაწერია აშიაზე მხედრულით: „მეფე არჩილ ქე სტეფანოზისი. თავის მოკუეთით აღსრულდა. ხ გუამი
მდებარე არს“.

წამებად წმიდისა არჩილისი

შეცვალა მცირედისა უამისა მეფობად საწუთოდასად სიხარულად საუკუნოდ ღირს იქმნა
განწყობილსა შორის წმიდათა და ახოვანთა მოწამეთასა წარდგომად წინაშე ღმრთისა და მათ
A133v თანა გურგუნოსანი იხარებს წინაშე სამებისა წმიდისა.

ხოლო ვითარცა აღესრულა წმიდად მოწამე, მოვიდეს დამესა მას გოდერძიანნი ტბელნი და
მათ თანა სხუანიცა აზნაურნი მამეანნი, მოიპარეს გუამი წმიდისა მოწამისა არჩილისი, წარმოილეს
m276 და შემურეს დიდითა პატივითა და დაპარხეს ნოტკორას, მის მიერ აღშენებულსა | ეკლესიასა,
ხოლო ცოლმან მისმან მიუბოძა სოფლები მათ, რომელთა მოილეს გუამი წმიდისა მოწამისა
არჩილისი, კახეთსა შინა სამკუდრებულად.

წიგნი ესე წამებისა მისისა იპოვა ესრეთ სულმცირედ აღწერილი, რომელ უამთა
შლილობითა ჯერისაებრ ვერვის აღეწერა. ხოლო წიგნი ესე ქართველთა ცხოვრებისა
C174v ვიდრე ვახტანგისამდე აღიწერებოდა უამითი უამად. | ხოლო ვახტანგ მეფისითგან ვიდრე
M223v აქამომდე აღწერა ჯუანშერ ჯუანშერიანმან; ძმისწულის ქმარმან წმიდისა არჩილისმან,
ნათესავმან რევისმან, მირიანის ძისმან. ამიერითგან შემდგომთა მომავალთა ნათესავთა
აღწერონ, ვითარცა იხილონ და წინამდებარემან უამმან უწყებად მოსცეს გონებასა მათსა
Q73r ღმრთივგანბრძნობილსა.

5

10

15

1 შესცვალა A] + ესე C. მცირედ AMQm. უამისა + ესე AMQm. საწუთოსა A] + ამის C. იქმნა] იქმნა A.
2 განწყობილსა შორის] განწყობილთა თანა A. წმიდათასა MQ, წმინდათასა m. და¹ – Mm. ახოვნთა] რჩეულთა C.
მოწამეთასა + და A. 3 იხარებ A. ~ წმიდისა სამებისა A. წმინდისა m. 4 ხოლო – A. წმინდა m. მოწამე bis C]
+ არჩილ A. მოვიდეს – Mm. დამესა მას] დამე C. ტბელნი] ტბიელნი A. და – MQm. 5 მამეანნი – C.
მამეანნი + და A. მოიპარეს] მოიპოვეს MQ, მოიპს m. წმიდისა] წ~ ისა m. 6 შემურეს] შემუსრეს m,
Q-ში ეწერა „შემუსრეს“, შემდეგ პირველი „ს“ წაუშლიათ და წერია: „შემურეს“. ~ პატივითა დიდითა A.
და – A. დამარხეს AMQm. ნოკტაროს C, ნოკტორას A, ნოდოქრას Q, ნოტოქრას m. მიერვე CA. 7 წმიდისა]
წ~ ისა m. მოწამის m. 8 კახეთს CMm. შიინა C, შენა Mm. სამკუდრებელად + მათდა C, თუისად A.
9 იპო C. რომელი Mm. 10 შლილობით Mm. ვერავის MQm. ცხოვრებისა A. 10-11 ცხოვრებისა ვიდრე]
ცხორებისავე C. ცხორებისა M. 11 ~ აღიწერებოდა უამითი უამად ვიდრე ვახტანგისამდე A. უამად + ვიდრე
ვახტანგისამდე C. მეფისითგან] მეფისა A. 12 აღიწერა M. ჯონშერ C, ჯონბერ A, ჯუანბარ MQ, ჯუნბერ m.
ჯონშერიანმან C, ჯუანბერიანმან AMQ, ჯუნბერიანმან m. ძმისწულისა C. წმიდისა] წ~ ისა m.
არჩილისამან AMm. 13 ნათესავმან რევისმან ... მომავალთა – Q. რევისამან A, რეუისამან m. ძმისამან AMm.
მიერითგან A. მომავალთა – Mm. ნათესავისათა M. აღწერონ] აღიარონ M. ვითაცა Q. 14 უამან m. უწყებად
მოსცეს] აუწყოს C.

